

‘היכי דמי בשיקול הדעת...’ — מבואר לעיל ו.

‘ואי איתא, לימא ליה טועה בדבר משנה אתה...’ — רש"י פרש שמשנה מפורשת היא בחולין 'ניטלה האם שלה כשרה'. ואין נראה שהיתה כבר משנה ערוכה שקדמה לרבי טרפון, שאם כן ודאי לא היה טועה ר"ט בה — אלא כיון שנתברר אחר כך בעדות תודוס הרופא שהיא כשרה, הרי זה כטעות בדבר משנה (שפת אמת בכורות כח: ומה שכתב רש"י 'דתנן באלו טרפות' — לאו דוקא אלא לרווחא דמלתא נקט כן. משיעורי הגריש"א שליט"א, בכורות).

נראה לכאורה מזה שדיין שטעה בדבר מציאותי, אף כי בשעתו היה הדבר עלום, אם אחר כך הוכחה המציאות — הרי זה טועה בדבר משנה וחוזר.

‘רב חסדא אמר: כאן שנטל ונתן ביד, כאן שלא נטל ונתן ביד’ — טעמו של רב חסדא הוא, שהדיין שטעה ונטל ונתן ביד והרי מתחייב לשלם, לכך דינו דין ואינו חוזר. אבל כשלא נטל ביד ואינו חייב, הואיל ויש הפסד לבעל הדין — מחזירים את הדין בין לזכות בין לחובה, כדי שלא ייפסד הנידון (הרי"ף). והרמב"ן פרש טעם אחר: כשהדיין נו"נ ביד, תקפו של הדין אלים יותר ולכך אינו חוזר. והר"ן באר בסגנון שונה: כל שנעשה מעשה בידיים לאחר פסק הדין, גם אם לא נעשה ע"י הדיין — נקבע הדין ע"י המעשה ושוב אינו חוזר.

והרמ"ה פרש סברה אחרת: כל שהדיין בעצמו נטל מזה ונתן לזה, שוב אין הלה יכול לתבוע את חברו, שאומר לו: 'לאו בע"ד דידי את', שהדיין הוא שנתן לי ולא ממך לקחתי. [וגם הדיין אינו יכול לתבוע, שהרי נתן לו ללא תנאי והגבלה כלשהי].

דף לד

‘ורבנן — אמר ריש לקיש: משום דמיחזי כנוגע בעדותו’ — פרש"י, שמא מתחרט ודואג שיגמר הדין לחובה ויוזם ויתחייב, לכך רוצה ללמד זכות כדי שלא ייגמר הדין. בפשטות הכוונה שהעיד שקר וחושש מהזמה [כי אם במעיד אמת, מדוע יחשוש שמא יוזם בשקר]. וכן מפורש בחדושי הר"ן וביד רמ"ה. ואם תאמר א"כ אדרבה, דין הוא שעדותו תיבטל אם העיד שקר ולא נהרוג נפש בחנם, ומדוע לא ילמד זכות? וי"ל אדרבה, אם אתה מתיר לעדים לענות זכות, מלכתחילה אינם נרתעים להעיד שקר, בידעם שבידם למנוע גמר הדין ולהינצל מהזמה. ועתה שאנו נועלים הדלת בפניהם מלשוב, לא יבואו להעיד שקר.

— כתב הרי"ף שהוא הדין בדיני ממונות, אין העדים מלמדים לא זכות ולא חובה לרבנן, מפני אותו הטעם (וכן דעת הרמב"ן ב"ב קיג: מובא בחדושי הר"ן כאן). והר"ן חולק (וכ"ד הסמ"ג — לאוין רסד; החינוך תיא) וסובר שבדיני ממונות אין העד חושש כל כך מהזמה ואין כאן 'מחזי כנוגע'. ולדברי ר' יוסי בר' יהודה שבנפשות מלמד העד זכות, בממונות מלמד זכות וחובה, שהרי אין לו חשש ד'מחזי כנוגע'. ומוכרח מן הסוגיא כן, שהרי לפי הסלקא-דעתין ש'הכל' דמתניתין אעדים קאי, הלא מפורש שבד"מ מלמדין בין זכות בין חובה.

‘ת"ש, דנין אלו כנגד אלו עד שיראה אחד מן המחייבין דברי המזכין. ואם איתא ליתני נמי איפכא?’

— **תנא אזכות קא מהדר, אחובה לא קא מהדר** — רש"י והרמ"ה מפרשים משום לישנא מעליא נוח לו לתנא לנקוט צד הזכות.

ויש מפרשים (עפ"י הגמרא להלן מב.) שבעצם היה בדין שיפטר והו עתה מפני שאין הכרעה לחובה, אלא מפני שגנאי הוא לבית דין לצאת מהדין במחלוקת ללא הכרעה, לכך דנים עוד, אולי יראו המחייבים דברי המזכים ויוכרע הדבר לזכות. אבל להפך לא, שהרי עתה עדיין דנים ובשלב זה המלמד זכות אינו רשאי לחזור וללמד חובה. ומכל מקום אם אירע הדבר שחזר אחד מן המזכים לחייב, ודאי חוזר הוא בשעת גמר דין ומחייבים אותו, אבל התנא נקט רק הצד האחד, כי זו היא המטרה במשא ומתן זה, לזכות ולא לחייב (עפ"י רבנו דוד בונפיד, מובא בחדושי הר"ן מב.).

'אחד מן התלמידים שזיכה ומת, רואין אותו כאילו חי ועומד במקומו' — יש שסברו לפרש שמדובר שאמר יש לי ללמד זכות ומת ולא פירש טעמו, שרואים אותו כאילו הוא חי ושוא אילו היה אומר הטעם היו מסכימים לו הסנהדרין — הלכך פוטרים את הנידון.

והר"ן דחה פירוש זה ממשמעות הלשונות שבגמרא. ופירש שאמר התלמיד טעם זכות ומת — מחשבים אותו במנין המזכים, כדין תלמיד שמלמד זכות שעולה למושב הדיינים ומתחשב עמהם במנין. וכן פסק הרמב"ם (יג-ד) עפ"י סוגית הגמרא להלן (מג). ושם רב אחא בר הונא נסתפק בדבר, שמא אפילו אמר יש לי ללמד זכות ומת, לחלק אם כבר זיכה או רק אמר יש לי ללמד זכות.

אחד מן הדיינים עצמם שמת — ממנים אחר תחתיו לגמור הדין, ואין המת משלים את מנין הסנהדרין. רק לענין הצטרפות התלמיד למזכים אנו מחשבים את התלמיד שזיכה ומת כאילו הוא חי. ואפשר שאחד מן הדיינים שמת, הואיל ובא אחר במקומו, אין מתחשבים כלל בדעת המת במנין. ורק בתלמיד שאין ממנים אחר במקומו אנו מתחשבים בדעתו. וצריך עיון בזה. [ואם לא ננקוט כן ונאמר שהדיין שזיכה ומת נחשב במנין, יש לומר שלכך נקטו 'אחד מן התלמידים' ולא נקטו דיינים — כי הואיל וממנים אחר במקומו, הרי אם הדיין החדש יחייב, נמצא שאין יתרון בדעת המזכה, שהרי יש כנגדו אחר המחייב, הלכך אין לומר בזה באופן פסוק 'רואין אותו כאילו הוא חי'] (עפ"י חדושים ובאורים סו"ס א. וצ"ב מה סברא לומר שהדיין שמת יגרע מתלמיד שמת).

'אמרו שנים טעם אחד משני מקראות... אין מונין להן אלא אחד' — כתב הש"ך (כה סק"ט) שבדיני ממונות אין אמור דין זה. ואין הדבר מוסכם. ועוד כתב שכשהביאו הדיינים מקורות ונימוקים שונים לאותו פסק, ולא משום דרשות הכתובים — נחשבים כשנים. וכתב מהרי"ק (בשו"ת, מא) שאפילו אם כל דיין סותר לטעם של השני — נמנים כשנים. ויש אומרים שבירושלמי נחלקו על כך.

וכן דנו הפוסקים בענין זה בהכרעת ההלכה שלא במושב בית דין — האם מצטרפים דעות הפוסקים מטעמים שונים. ע' במובא ב'בירור הלכה'.

'זהא התם מיפלג פליגי, דקתני סיפא אין בין דברי רבן גמליאל לדברי ר' יהושע אלא הדם והנסכים' — צריך באור, לפי הטעם שכתבו הראשונים ז"ל שאחד מהם טועה, אם כן מה מקשה, הלא עדיין אם טעמו של ר"ג אמת, טעמו של ר' יהושע מיותר והמקרא שדרש אינו בא לכך אלא לדבר אחר. ואם הדרש שדרש ר' יהושע אמת, ע"כ שאין לדרוש המקרא השני הכולל יותר.

ופירש הרמ"ה שהקושיא היא, הלא כיון שיש נפקותא בין הילפותות, פשיטא שאין להחשיבם בשנים, כי אי אפשר שיהיה קיום לשניהם. ולא היה הנידון אלא בטעם זהה בשני מקראות, שהיה עולה על הדעת כיון שאין ביניהם מחלוקת, אפשר ששני המקראות באו לדין זה ונחשבם כשנים. (וע' גם בערוך לנר ובמשמרות כהונה. וע"ע בספרי המפרשים בבאור דברי הרמב"ם בענין זה).

(ע"ב) 'הא אתמר עלה אמר אביי: אף לדברי ר' עקיבא נמי אינו חייב אלא אחת' — כבר צוין (בב"מ כז.) שדרכו של אביי בכמה מקומות בש"ס לפרש מחלוקות החכמים ב'משמעות דורשין' ללא נפקותא מעשית. ואף כאן הלך כעין שיטתו זו.

[וע' להלן נא: שלפי אביי ראוי לקבוע הלכתא גם בדבר שאין בו נפקותא למעשה אלא משום 'דרוש וקבל שכר' (כפי שבאר שם ב'חדושים ובאורים'), ויתכן שקשור לשיטתו הנ"ל. וע' כיו"ב במח' אביי ורבא להלן סד סע"א].

'ההוא סמיא דהוה בשבבותיה דרבי יוחנן דהוה דאין דינא ולא אמר ליה רבי יוחנן ולא מידי. היכי עביד הכי והאריו"ח הלכה כסתם משנה... סתמא אחרינא אשכח' — וכיון שהדין כשר לגמרו בלילה, אין סברא למעט סומא באחת מעיניו ולפסלו לדון. שהרי ראית הרואה בעין אחת, טובה יותר מראית כל אדם בלילה.

ולפי זה, דוקא בסומא באחת מעיניו יש להכשיר, אבל סומא בשתי עיניו פסול לדון, שהרי הנידון בגמרא מתייחס רק על סומא בעין אחת (הרי"ף יג. וכ"כ בחדושי הר"ן ובפוסקים חו"מ ה).

בסמ"ע יישב המנהג שנוהגים לדון בלילה — מפני שמדליקים נרות. וע' בספר בכור שור שהוכיח כדבריו עפ"י דברי הרי"ף הנ"ל. וע"ע בהגהות מלא הרועים (לד). ואולם אף הסמ"ע כתב כן רק 'להלכה ולא למעשה', וגם האחרונים דחו זאת מהלכה.

'שלשה שנכנסו לבקר את החולה...' — נתבאר בב"ב קיג:

'מנהגי מילי, אמר רב שימי בר חייא: אמר קרא והוקע אותם לה' נגד השמש' — יש מפרשים מדכתיב קח את כל ראשי העם והוקע... כלומר, לשפטם ולדונם (כדלהלן), ממילא שמענו שגם גמר הדין צריך להיות ביום (וע' תורת חיים ורש"ש ועוד). והמאירי כתב שכיון שההוקעה ביום, ממילא אי אפשר לגמור הדין בלילה, שאם כן נמצאת מענה את דינו.

כבר הקשה המהדיר ספרי המאירי, הלא יתכן לדונו באשמורת סמוך ליום. ואפשר שלדעת המאירי גמר הדין והעונש באים באותה שעה, דבדיני ממונות גמר הדין הוא 'צא תן לו', ואף בנפשות הפסק להוציאו להורג הוא גמר דין, והרי הוא ממש בא בבת אחת עם תחילת הביצוע. ואע"פ שבית הסקילה מחוץ לב"ד מרחק מה (כדלהלן מב:), י"ל שבקרא כתיב 'נגד השמש' ואין די בעלות השחר, הגם שהוא יום לכל דיני התורה, [ואעפ"י שיום המעונן כשר, אין כשר הומן שקודם עליית החמה. והוא חידוש דין] — הלכך אין שייך לגמור דינו בלילה ללא המתנה להמתה. וע"ע בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ג סוס"י פח.

*

'בירור משפט בבחינת הלכה למעשה, נחלק לעיונים שנים; העיון הראשון להניף הסלת הנקי סעיפי המשפט התוריים, ואחריו עיון השני — החדירה בהעובדא הנוכחת לפנינו במעלותיה

ומגרעותיה ובדיוק משקל של כל פרק מפרקיה, כדי להתאים את הנידון אל סעיף ההלכה המכוון עליו. ומרובים המכשולים של ההתאמה כוזבת, מהמכשולים ביסוד ההלכה. זאת אומרת: אף שאין הדיין אומר על מותר אסור ועל אסור מותר בכל זאת הוא נכשל בהמעשה שבא לידו ומחליט בכח מדומה שזו שבא לידו היא של הסעיף הידוע, בעת שהעלים עין מקו דק רב הערך בפלילת המשפט הנבנה תמיד על קיום שכליים דקים, ובהעלמה זו הוציא משפט מעוקל מעוות לא יוכל לתקן.

ובשל העיון האחרון נשללה ההוראה מן ההמון אף בדברים שהאסור והמותר מפורסם תכלית הפרסום ונתנה לחכמים שבכל דור לחקות לאשורה של כל שאלה המופיעה מזמן לזמן שהחכמים יפתרוה מנקודת עיון מקיף והסתכלות בהירה' (קובץ אגרות חזון איש ח"א לא).

דף לה

'הניחא למאן דאמר אין נדרים ונדבות קריבין ביום טוב' — שהואיל ואין קרבן יחיד דוחה יו"ט, שוב יכול אתה לומר שרציחה דוחה קרבן יחיד, כי אין 'קל וחומר' המלמד להפך.

משמע מכאן שזה שאין נדרים ונדבות קרבים ביום טוב — דין תורה הוא. שאם מדרבנן — הלא עדיין יש כאן 'ק"ו' מדאורייתא המנגד ל'מעם מזבחי'. ואכן כך כתבו הראשונים (בביצה יב כו ובשבת כד — ע"ש בתוס' וברשב"א. וכן בתמים דעים להראב"ד, קכ). [וצ"ע במאירי (ביצה כ) שנראה שאינו איסור תורה ממש].

'אשרו חמוץ — אשרו דיין שמחמץ את דינו' — ובדיני נפשות מדבר הכתוב, שנאמר למעלה ידיכם דמים מלאו (חדושי הר"ן. וע' חדושי רבנו יונה).

ז'ליגמריה לדינא בשבתא וליקטליה בחד בשבתא — נמצא אתה מענה את דינו... — היו יכולים לומר משום גזרת חכמים שאין דנים בשבת, אלא שאמרו טעם דאורייתא (כן תרצו התוס' בביצה לו: בתירוק אחד. וכן באר רבנו יונה כאן. ושיטת ר"ת כמו שסתמו התוס' כאן, שלא גזרו אלא בדיני ממונות. וע' שער המלך שבת כג, יד).

'ליבא דאינשי אינשי' — לכאורה מתפרש 'אינשי' [השני] מלשון שכחה. כלומר הרגשת לב האדם נשכחת. אבל יש מפרשים 'לב האדם — אדם' [על משקל 'דוכתא דאינשי אינשי'; 'ר'פתא דאינשי אינשי']. כלומר לב האדם הוא האדם, בו הוא מיוחד ומשונה מרעהו, ואין הדבר תלוי בפה אלא בלב, וכיון שאין הסופרים יכולים לכתוב מה שבלבו, חוששים שמא לא יוכל להתישב בדבר כבראשונה (ע' תורת חיים וחכמת שלמה).

'הרי שהיה הולך לשחוט את פסחו ולמול את בנו ושמע שמת לו מת, יכול יחזור ויטמא... תלמוד לומר ולאחתו — לאחתו הוא דאינו מטמא אבל מטמא הוא למת מצוה' — יש לפרש הדרש: ניקוד האל"ף בפת"ח (ולאחתו) הוא שלא כפי כללי הדקדוק, שהיה לו להיות בחטף פתח [כדרך שכתוב בפרשת אמור לענין כהן הדיוט — וְלֹאֲחֹתוֹ]. ולכן דרש מלשון 'איחוי' — שיצא מידי כרת המכרית נשמתו, והיינו זה שהלך לשחוט את פסחו ולמול את בנו [שדינם בהכרת] ומת לו מת — לא יטמא, לצאת מידי הכרת.